

För trädgårdsodlare och blomstervänner

Nils Liljas och den samtida litteraturens insats för att uppmuntra odling i Sverige under mitten av 1800-talet

Ludvig Nyman

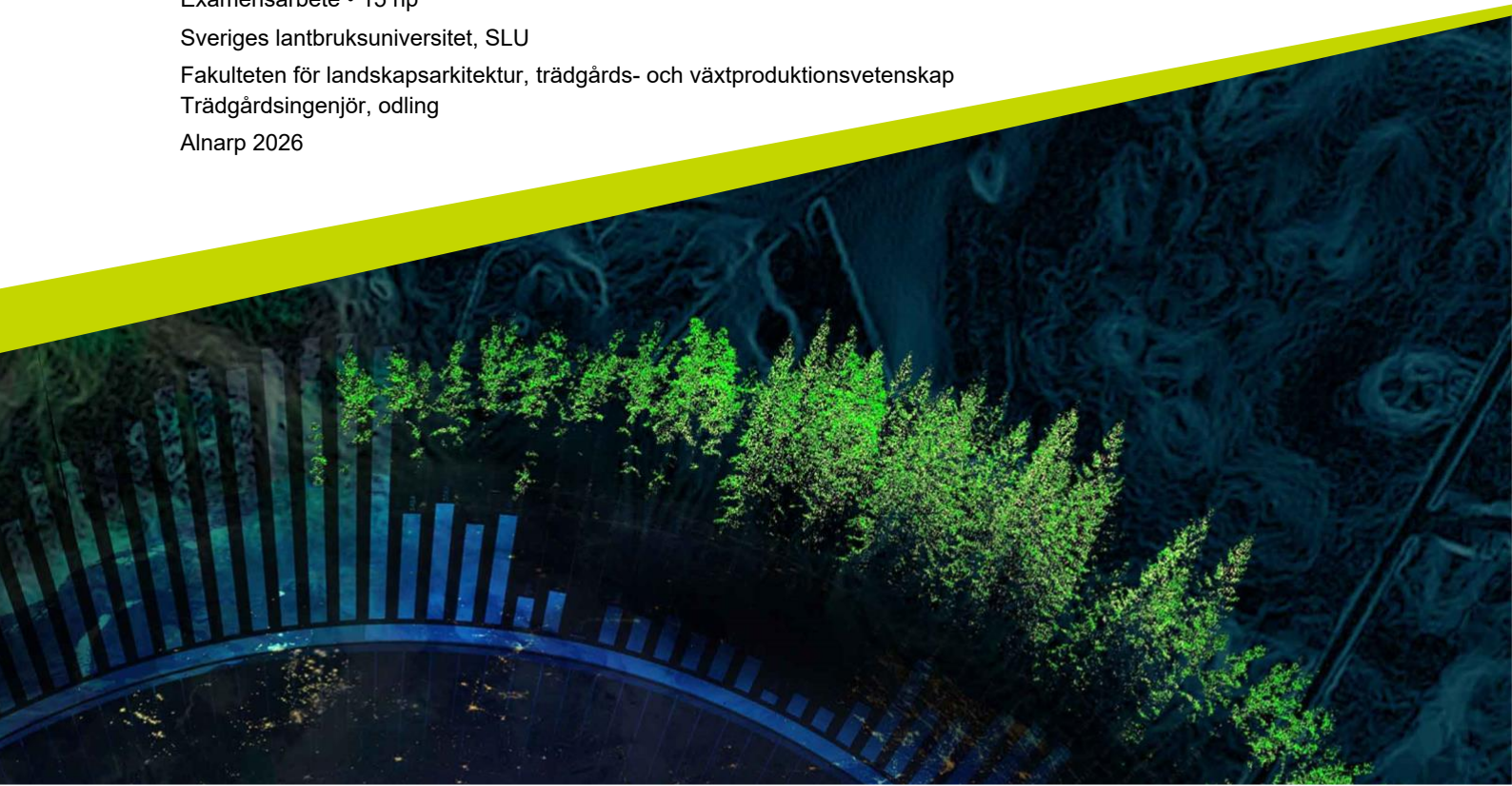
Examensarbete • 15 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Trädgårdsingenjör, odling

Alnarp 2026

För trädgårdsodlare och blomstervänner. Nils Liljas och den samtida litteraturens insats för att uppmuntra odling i Sverige under mitten av 1800-talet

For garden cultivators and friends of flowers. Nils Liljas and the contemporary garden cultivation literature in Sweden during the mid 19th century

Ludvig Nyman

Handledare:	Anna Jakobsson , SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator:	Åsa Klintborg Ahlklo , SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning:	15 hp
Nivå och fördjupning:	G2E
Kurstitel:	Självständigt arbete i Trädgårdsvetenskap
Kurskod:	EX0844
Program/utbildning:	Trädgårdsingenjör, odling
Kursansvarig inst.:	Institutionen för biosystem och teknologi
Utgivningsort:	Alnarp
Utgivningsår:	2026
Upphovsrätt:	Alla bilder används med upphovspersonens tillstånd.
Nyckelord:	Odlingsuppmuntrande, Nils Lilja, 1800-tal, bildning, köksväxter, blomsterväxter, ideal, skönhet, nytta, nöje

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för biosystem och teknologi

Att skriva ett arbete är alltid en händelserik resa.
Utan min handledares hjälp hade resan sett väldigt annorlunda ut;
för den insatsen vill jag tacka henne.

Sammanfattning

Under 1800-talet skedde det en insats för att uppmuntra till odling av köksväxter och hållande av blomsterväxter, i trädgård och boningsrum. Ett exempel på detta är den litteratur som riktade sig mot den bredare allmänheten. En som var verksam inom fenomenet var botanisten Nils Lilja. I denna uppsats har hans, och flera andra texter, lästs och analyserats för att utläsa de bakomliggande motivationerna till att skriva dessa odlingsuppmuntrande verk. De har satts i en samtida kontext som utgörs av den romantiska filosofiska strömningen som påverkade 1800-talets tänkande, samt med politiska beslut som anses ha påverkat förutsättningarna för att bedriva småskalig odling.

Analysens resultat blev två huvudteman: nyttan samt nöjet av att odla och hålla sig med växter. Nyttan är till största del kopplad till odling av köksväxter, och nöjet till odling av blommande växter, med "skönhet" som ett centralt begrepp. Dock finns det ett överlapp mellan de två teman, till exempel så beskrivs intresset som kan uppstå hos betraktaren då blommor studeras, vilket i sig kan vidare leda till en nyttig kunskap.

Resultatet visade också tendenser på hur den romantiska filosofins ideal som var som störst i början av 1800-talet, kan ha spelat en roll i hur vissa författare valde att uttrycka sig i sin motivation kring ämnet. Dessa uttryck kan spåras till tidigare delen av den undersökta perioden, men resultatet är inte tillräckligt entydigt för att fastslå det ett faktum.

Liljas texter har visats vara mycket influerade av de romantiska idealen, sannolikt på grund av hans tid vid Lunds universitet, där han hade Elias Fries och Carl Adolph Agardh som lärare. Den andra litteraturen visar också tendenser på denna influens, men blev också påverkade av de mer praktiska erfarenheterna som de författarna hade, och även det politiska beslutet som togs 1842, då folkskolestadgan röstades igenom, vilket grundade den svenska folkskolan.

Nyckelord: Odlingssuppmuntrande, Nils Lilja, 1800-tal, bildning, köksväxter, blomsterväxter, ideal, skönhet, nytta, nöje

Abstract

During the 19th century an effort was made to promote garden cultivation and keeping flowering plants indoors. An example of this was through gardening literature aimed towards the general public. A botanist who published texts in this regard was Nils Lilja. In this essay, his and several other texts, that had the intention to enhance garden cultivation and make knowledge on gardening more available, have been analysed. The texts are contextualized with the contemporary philosophical ideals, and political decisions that made this promoting activity both necessary and possible.

The analysis results show two main themes: benefit as well as enjoyment of garden cultivation and keeping flowering plants. The benefit is largely connected to the plants grown for consumption, and the enjoyment to the plants grown for decorative purposes, with "beauty" as a central phrase. Although there is an overlap, for example

where the beauty in the flowers and plants could make the beholder more interested to learn about them, and therefore it became a benefit as well as an enjoyment.

The analysis also shows, in accordance with the philosophical ideals at the time, a tendency of promoting flowers and gardening for its beauty in the earlier part of the 19th century, and for its practical benefits in the latter part of the century, but the texts analysed in this essay are not enough to say anything definite about that.

Liljas texts are heavily influenced by the romantic ideals, most likely influencing him during his academic studies. The other literature shows some tendencies to influenced by this as well, but also by the more practical experiences the authors had, as well as the political decision that founded the public school.

Keywords: Garden cultivation, promoting, Nils Lilja, 19th century, cultivation, kitchen plants, flowering plants, ideal, beauty, benefit, enjoyment

Innehållsförteckning

Sammanfattning

Abstract

<i>Inledning</i>	8
Bakgrund	8
Tidsideal och samhällelig kontext	8
Nils Lilja	11
Mål, syfte och frågeställningar	13
Frågeställningar	13
Material och metod	13
<i>Analys</i>	16
Odlingsuppmuntrande litteratur	16
Lundströms <i>Handbok i trädgårdsskötseln</i> (1831)	16
Wennströms <i>Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer</i> (1831)	17
Schmidts <i>Handbok i trädgårdsskötseln</i> (1849)	17
Müllers <i>Blomsterskötsel i växthus och boningsrum</i> (1853)	17
Ekströms <i>Trädgårdsbok för folk-skolan, folkskole-lärare och allmoge</i> (1855)	18
Eneroths <i>Trädgårdsbok för allmogen</i> (1860)	19
Nils Liljas texter	20
<i>Tidning för trädgårdsskötsel och allmän wextkultur</i> (1840–43; 1845)	20
<i>Handbok i de odlade vexternas flora och deras kultur</i> (1842–43)	22
<i>Flora över Sveriges odlade vexter</i> (1839)	23
<i>Skånes flora</i> (1838; 1870)	23
<i>Fördjupad analys och diskussion</i>	25
Jämförandet av uttrycken kring odlingsuppmuntrande i Liljas texter och annan trädgårdslitteratur	25
Praktiska värden med odling – nytta och lärdom	25
Liljas uttryck av praktiska värden med odling - nyttan	26
Sinnliga värden – nöje, glädje och skönhet	27
Liljas uttryck av sinnliga värden	28
Tidsidealens inflytande	29
Ideologiska förändringar över tiden	30
Den samhälleliga kontextens påverkan	30
<i>Slutsatser och avslutande ord</i>	32
<i>Referenser</i>	34
Otryckta källor	34
Tryckta källor	34

Inledning

Bakgrund

Mitten av 1800-talet var en dynamisk tid vad gäller trädgårdsodling, inte minst på grund av att förutsättningar för sådan förändrades i och med de jordbruksreformen som utfördes under tidigare årtionden. Detta ledde till en ny typ av litteratur: den som uppmuntrade till att odling av köksväxter och hållandet med blomsterväxter. Men vad uttrycktes det för positiva egenskaper för att övertala fler till just detta?

Samhällskontext och olika ideal kom att påverka författarna i deras uttryck. Bland dem fanns Nils Lilja, som önskade att kunskap kring växter och odling nådde fler, såsom det rådande bildningsidealet förespråkade. Liljas verksamma år inom trädgårdsodling sammanföll med en expansiv period för trädgårdverksamhet och odlingsuppmuntrande under åren 1820 till 1870. För att få ett grepp om hur de olika texterna uppmunade till odling så har denna uppsats undersökt hur odlingsuppmuntrande texter uttryckte fördelarna med att odla köksväxter och hålla sig med blomsterväxter.

Kring tiden som Lilja var aktiv som botaniker skedde det samtidigt ett vurmande för att främja kunskapen om och uppmåna till trädgårds- och blomsterodling bland det svenska folket. Maria Flinck pekar i sin bok *Tusen år i trädgården* (1996) ut författningen om laga skifte som skedde 1827 som en bidragande faktor; ”Utflyttningen från byn innebar att varje gård fick gott om plats att anlägga trädgårdar intill boningshuset.” (Flinck, 1996:157) I kapitlet ”Väckt odlingslust” tar hon främst upp hushållningssällskapen som lustväckare. Även folkskolestadgan 1842 ska ses som en brytpunkt i sammanhanget. Stadgan gjorde det till krav enligt lag att barn skulle erbjudas undervisning, och i undervisningens upplägg ingick trädgårdsskötsel.

Tidsideal och samhällelig kontext

Romantiken

De tankemönster som under tidsperioden i slutet av 1700-talet och en bit in på 1800-talet, brukar benämnas ”romantiken”, kräver en förklaring. Gunnar Eriksson en mer ingående beskrivning i *Romantikens världsbild – speglad i 1800-talets svenska vetenskap* (1969).

”I spetsen för de svenska nyromantikerna stod filosoferande poeter och esteter”, skriver Eriksson, som försöker beskriva romantikens komplexitet (Eriksson, 1969:8). Han fortsätter stycket med att påpeka att det dock inte bara var esteter och poeter som influerades, utan det var även mer vetenskapligt intellektuella som kom att närma sig dessa tankar genom ”att också intellektuella med den inriktningen [läkare, botanister och fornforskare] kunde gripas av nyromantiken är i mitt tycke denna rörelses mest försummade aspekt.” Det ideologiska avståndet mellan esteter och naturvetare verkar på denna tid ha varit mycket mindre än vad som kan uppfattas att det är idag, något som är värt att ha med sig i läsningen av denna uppsats.

För romantikern hade själen en central roll (Eriksson, 1969:10), men det var inte bara den självmedvetna människan som innehade denna själ, utan allting existerande innehade densamma (ibid.). ”I en stegrad skala representerade de kemiska substanserna, växterna, djuren och människan samma inre själiskhet.” (ibid.). Allting uppfylls alltså av en, gemensam själ. Detta samtidigt som denna själ ordnar allting i naturen, från det låga/utbildade, till det högre, mer bildade.

”Att de behöll sin form inför våra ögon, kändes fasta under våra händer, berodde på att de var produkter av mot varandra stridande krafter vilkas relativa jämnvikt gav kropparna rumslig utsträckning” (ibid.)

Denna stridande kraft ska förstås som existerande hos allting levande. Inom naturvetenskapen pekades det på växtgroddens sträckning både upp mot skyn, och ner i jorden, fortsätter han (a.a.: 11). Krafterna är motsatser till varandra, men denna motsats leder också till en gemensam strävan, vilket beskrivs närmre nedan.

Odlingsuppmuntrande organisationer, laga skifte, och folkskolestadga

Svenska trädgårdsföreningen

Catharina Nolin har skrivit om hur den Svenska trädgårdsföreningen bildades i Stockholm 1832, medan i England grundades en redan 1804, i Tyskland en 1824 och i Danmark 1827 (Nolin, 1996).

”Svenska Trädgårdsföreningens syfte var att i första hand sprida intresset för odling och trädplantering,” (Nolin, 1996). Större delen av styrelsen vid föreningens grundande bestod av ”amatörer inom trädgårdsområdet”, på sin höjd var någon engagerad som trädgårdsmästare, och runtom i landet utvecklades ett nätverk av ombud till föreningen för att nå ut till sina medlemmar (ibid.). Detta för att kommunikationen till och från föreningens medlemmar skulle kunna ske smidigt, men också för att kunna dela ut de fröer och växter som medlemmarna hade rätt till (ibid.). 1840 startades en utbildning i trädgården, som då var förlagd vid Rosendal. Som mest kunde de ta emot 30 elever, och anläggningen innehöll växthus och undervisningslokaler för ändamålet. Verksamheten producerade bland annat en mängd fruktträd, buskar och frön för att levereras till hushållningssällskap i landet (Nordisk familjebok, 1920). Svenska trädgårdsföreningens avsikt var alltså både spridning av odlingsintresse och material för odling.

Bergianska trädgården

Bergianska trädgården är belägen i norra Stockholm, i närheten av Naturhistoriska riksmuseet. Historien om densamma började 1791, då ett arv från P. J. Bergius skänktes till Vetenskapsakademien (Fries, 1923:1356) Arvet innehöll, förutom en stor summa pengar, ett omfattande bibliotek botaniska verk, ett herbarium innehållandes mer än 9000 olika arter och även två gårdar med drygt 7 hektar tillhörande mark (ibid.). Här hade Bergius redan under sin livstid anlagt en trädgård, som Vetenskapsakademien förvaltade vidare, efter önskan att den ”nu och i framtiden skall

blifva en schola för horticulturen i riket, och at naturalhistorien, i synnerhet studium botanicum, genom denna inrättning vinner årlig tillväxt” (ibid). 1884 såldes marken till förmån för stadsbebyggelse, och verksamheten flyttade till den plats där den är belägen idag (ibid.) Trädgårdens syfte är att ”sprida kunskap och information om biologisk mångfald, botanik och hortikultur samt tillhandahålla material för forskning och utbildning” (Stockholms universitet, 2025).

Hushållningssällskapen

Hushållningssällskap bildades i alla län med målet att främja det svenska jordbruket (Nordisk familjebok, 1951: 584f). Beslut om deras bildning togs redan 1742, men det var först 1791 som det första faktiska hushållningssällskapet bildades, på Gotland (ibid.). Följde därpå bildades det finska sällskapet 1797, och Örebro och Värmland läns blev det första bildat på andra sidan sekelskiftet (ibid.). Mellan 1805–1850 bildades 21 sällskap runt om i landet. (ibid.)

Förutom rationalisering av jordbruket, var det sällskapens uppgift att bedriva undervisnings- och försöksverksamhet, och de vid sällskapet anställd var sakkunniga i olika områden som de rådgjorde i (ibid), och gör ännu idag. Avsikten med sällskapen har hela tiden varit att öka produktiviteten i odling.

Skiftesreformerna

Under 1700-talet hade jordbruket växt ur sin dåvarande utformning med tegbruk (Gadd, 2000:283ff). Detta låg bakom beslutet att genomföra storskiftet under andra delen av 1700-talet. Avsikten var att minska antalet tegar varje bonde hade rätt till, i vissa fall reducerades antalet från 50 ner till endast 5 eller 6 (a.a.:277). 1749 lagstiftades det om jordbrukets renovering, men genomförandet kom att ta tid (ibid.).

Rutger Maclean, friherre på det skånska godset Svaneholm i Skåne, tog inspiration från utlandet och blev på så sätt vägvisande i det nya jordbrukets utformning (a.a.:286). Den nya metoden gick ut på att omfördela byars jordar, de enskilda gårdarna fick i stället en egen jordlott att bruka (ibid.). Detta kom att bli det som kallas för Enskiftet, och principen bredde sig i ut först i sydvästra Skåne. 1803 kom det förordningar kring genomförandet av enskifte, vilka underlättade processen (a.a.:289). Bland annat behövde inte en hel by vara överens om att omfördela jorden enligt principen, utan varje enskild gård kunde ta beslutet att samla sin jord på ett ställe (ibid.). Detta ledde dock till att det jordbruk som fortsatte bedrivas enligt teg- eller storskifte, blev till slut alltför ogynnsamt på grund av de minskade arealerna (ibid.). Av den anledningen blev andelen som övergick till enskiftet stor i Skåne (ibid.). 1807 infördes enskiftesreformen i alla län söder om Norrland, men fick inte något större genomslag i större delen av landet (a.a.:291.)

I praktiken blev det till slut ohållbart med både Storskiftes- och enskiftesreformen gällande, vilket 1827 ledde till stadgan om laga skifte (a.a.:292). Denna stadga baserades till stor del på enskiftesreformen, men utformades mer utförligt än den förra, vilket gjorde ombildandet efter denna stadga mer enhetligt runtom i landet (ibid.).

Folkskolestadgan

Alltsedan reformationen på 1500-talet, hade undervisningen framför allt bedrivits via kyrkan och av präster (Fredriksson, 1942: 318f). Denna institution vilade i stort sett helt och hållet på kunskapen ur katekesen och Bibeln (ibid.), vilket gjorde utbildningen i sig knapphändig gällande övriga ämnen. Men från 1809 hade en idé om folkundervisning argumenterats, och 1842 togs beslutet om att införa en allmän folkskoleundervisning (ibid.). Beslutet innebar att det skulle tillgängliggöras utbildning för, och krävas närvaro av, nationens alla barn.

En del av kritiken som uttrycktes var att det tog barnen från de gårdar och verkstäder, vilka använde sig av dem som billig arbetskraft. ”Under många årtionden kom utnyttjandet av barnens arbetskraft att vara en väsentlig anledning till otillfredsställande skolgång både på landet och i större städer.” (a.a.: 329). Folkskolans turbulenta första tid beskrivs i kapitlet titulerat ”Den lagstadgade, obligatoriska folkskolans kris och slutgiltiga seger”, och behandlar åren 1842–1854 (a.a.: 323). Upprättandet av en nationell folkskola efter en enhetlig måttstock gick alltså inte helt smärtfritt inledningsvis.

Samband mellan odling och bildning – Agardhs engagemang

Ett samband mellan romantikens ideal, kunskapen om växter och folkbildningen hittar vi hos Carl Adolph Agardh (1785–1859). Eriksson omnämner honom, tillsammans med Elias Fries (1794–1878), som ”våra kanske största 1800-talsbotaniker och samtidigt de mest framträdande svenska exponenterna för romantikens natursyn.” (Eriksson, 1969:16). Agardh var, bland mycket annat, engagerad i vad som kallades Stora Uppfostringskommittén, vilken mellan 1825–28 propagerade för en förändrad skola (Hernlund, 1920: 1178f). Kommittén grundades på kungligt initiativ, med målet att förändra hela det svenska skolväsendet i grunden (ibid.). Även om kommittén lades ned igen 1828, och dess slutgiltiga mål inte uppfylldes, kom dess arbete att påverka beslut som berörde just skolväsendet både på 1830- och -40-talen (ibid.). Agardh verkade tillsammans med bland andra Geijer, Berzelius och Tegnér (ibid.). Det var alltså denna sammanslutning som argumenterade för att trädgårdsodling borde vara en del av skolundervisning som skulle fostra barnen.

Nils Lilja

Nils Lilja (1808–1870) utgick under hela sitt liv ifrån Billinge, stundvis verkade han från andra bostadsorter (Törje, 2008:12; 20; 27; 35). Han studerade främst teologi, botanik, geologi och kemi vid Lunds universitet, och förblev en student, med vissa avbrott, från 1829 fram till 1843 (a.a.:12f). I

Bild 1, porträtt av Nils Lilja, 1860-tal. Källa: Gamlegårdens arkiv

förordet till en av sina böcker omnämner han Carl Adolf Agardh och Elias Fries som ”forna lärare” (Lilja, 1842:förord), vilket ger en ledtråd till vilken kontext Lilja befann sig i när han gav ut sina botaniska verk. Förutom sina utgivningar i botanik, kom Lilja även att ge ut dikter, både i samlingar och i enskilda i olika tidningar, samt noveller, samhällsorienterande och närmast politiska skrifter liksom flera religionskritiska böcker.

Samtidigt som han gav ut texter drev han en plantskola och ägnade sig åt försäljning av fröer och plantor han själv hade drivit upp under många år (*Aftonbladet*, 1843-01-18). Verksamheten tog sin början under slutet av hans studieår i början av 1840-talet, och kom att pågå i fram till åtminstone början av 60-talet (*Lunds Weckoblad*, 1840-03-26; *Aftonbladet* 1860-04-10). Som mest hade han strax under 500 olika frösorтер till salu (*Aftonbladet*, 1850-02-13), och vid ett försäljningstillfälle auktionerade han ut cirka 400 stycken plantor i kruka (*Lunds weckoblad*, 1844-08-21). Sitt botaniska intresse behöll han livet ut, något som avspeglar sig i en annons från hans näst sista levnadsår, i vilken han önskar att någon skickar en tuva med linneor till tågstationen i Stehag (se bild 2).

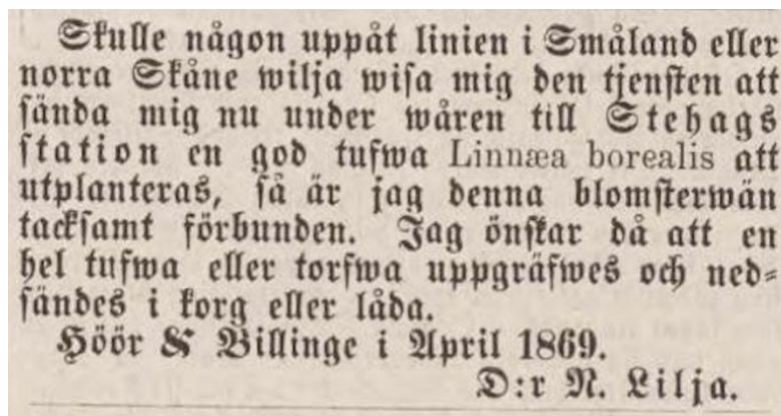

Bild 2, Liljas annonsering efter tuvor av linnea. Källa: Malmö Allehanda 1869-04-07

Genom sina studier under Fries och Agardh, vilka också är huvudpersonerna i Erikssons ovan nämnda bok, finns det belägg för att Lilja färgades av den romantiska kontexten. Agardh var som ovan nämnt länge engagerad för skolverksamheten, men bildning i sig var ett centralt begrepp i den romantiska filosofin. Ordet ”bildning” används idag med bland andra betydelsen ”företeelse som uppkommit genom naturligt förlopp i enlighet med naturens lagar” (*Svensk ordbok*, 2021). Förhållandet mellan bildning och naturen kan sammanfattas med begreppet om den gemensamma anden, som beskrevs av Freidrich von Schelling år 1799.

”Sambandet mellan bildning och den romantiska livsåskådningen är den att målet är att söka efter en djupare och fullare förståelse. Relationen mellan människan och naturen och kulturen, till samhället och till historien; att vara bildad är att förstå sitt sammanhang.” (Nyman, 2023:10).

Bildningen skulle enligt filosofen Johann Gottfried von Herder fungera som det verktyg, som den som sökte förståelse skulle använda sig av. Denna filosofiska tanke ledde till ett praktiskt utförande, något som kom att påverka hur Lilja uttryckte sig i sina folkbildande texter (ibid.).

Liljas Odlingsuppmuntrande insats blev uppmärksammas på olika sätt. Hushållningssällskapet tog 1863 beslutet att tilldela honom 150 riksdaler (*Göteborgsposten*, 1863-02-04), vilket idag motsvarar knappt 20 000 kronor

(Ekonomiska museet, u.å.). Detta fick han för sin planerade utgivning av ”en flora öfver de odlade växterna” (ibid.). Det ska sannolikt inte läsas som en faktisk titel. Lilja gav 1867 ut en handbok som behandlar de svenska foder- och sädesväxterna (innan utgivning kallad *Flora öfver Sveriges foderväxter och sädesslag*) och hade även planer på att ge ut en *Flora över Sveriges köksväxter och fruktträd*. Detta framgår i ett brev han sände till Göttingen universitet, inför sin hedersdoktorsnämning.¹

1862 blev Lilja också utnämnd till hedersledamot i Skaraborgs läns trädgårdsmästarförening, med motiveringen att ”på detta sätt önskat få betyga dess erkännande af hr Liljas förtjenster om vårt lands hortikultur” (*Malmö Allehanda*, 1862-04-30). Dessa utmärkelser visar på hur Liljas odlingsuppmuntrande insats ansågs värdefulla och betydande för sin avsikt.

Mål, syfte och frågeställningar

Målet är att undersöka och diskutera uttryck, innehåll och budskap som rör odlingsuppmuntrande i Nils Liljas texter, och jämföra det med samtida litteratur som berör trädgårds- och blomsterodling, riktad till allmänheten och för folkskolan samt för odling i boningsrum under åren 1820–1870.

Syftet är att bidra med en förståelse för hur odlingsuppmuntring kunde uttryckas under mitten av 1800-talet, med Nils Liljas texter bland andra, som exempel, och hur det påverkades av samtidens ideal och samhällelig kontext. Det kan leda till förståelse om hur uttryck kring odling kan påverkas av den samtid som de uttrycks i.

Frågeställningar

- ♦ Hur uttrycks uppmuntrandet av odling i litteratur om trädgårds- och blomsterodling, riktad till allmänheten och för folkskolan samt för odling i boningsrum under åren 1820–1870?
- ♦ Hur uttrycker Lilja vad gäller odlingsuppmuntrande i sina texter 1839–1870?
- ♦ I jämförelsen av samtida litteraturen och Liljas författarskap – vilka likheter och skillnader finns när det gäller formuleringar kring betydelsen av odling?
- ♦ Hur kan uttrycken kring odlingens betydelse hos Lilja respektive annan trädgårdslitteratur kopplas till tidsideal och samhällelig kontext?

Material och metod

För att kunna svara på frågeställningarna har dels Liljas utgivningar undersökts, dels samtida litteratur om odling som riktades mot allmänheten och för folkskolan. Lilja har framför allt tre utgivna böcker som kan kopplas till Odlingsuppmuntrande genom kunskapshöjning inom ämnet: *Flora öfver Sveriges odlade växter* (1839), *Handbok i*

¹ Lilja i brev till Göttingen universitet (idag Georg-August-Universität Göttingen ang. utnämningen till hedersdoktor, 2 januari 1865. Återfinns i deras arkiv.

de odlade vexternas flora och deras kultur (1843) och *Skånes flora* (1838; 1870). Även en tidskrift han gav ut, kan kopplas till frågan om Odlingssuppmuntrande, nämligen *Tidning för trädgårdsskötsel och allmän vextkultur* (1840–43; -45). Även en utläggning som behandlar Liljas *Skånes flora* anses också relevant i sammanhanget. Detta för att analysera de olika underrubrikerna, med tanke på deras olika uttryck.

Samtida litteratur från åren 1820–1870 har uppsökts och analyserats vad gäller deras uttryck i förhållande till frågeställningarna.

Datainsamlingen har gjorts i bibliotek och arkiv samt via internet. Litteraturinsamlingen har gjorts genom Universitetsbibliotekets katalogtjänst Finn. Användandet av sökordet "trädgård*" och tillämpning av tidsspannet 1820–1870, resulterade i en lista med olika slags skrifter. Resultatet blev 71 verk. Listan behövde gås igenom, och detta gjordes först endast efter rubrikernas innehåll, i vilka det letades efter särskilda ord enligt Brymans innehållsanalys i *Samhällsvetenskapliga metoder* (2016). För att hitta litteratur ämnad för allmänheten har "allmoge" lästs synonymt med till exempel "allmänhet" och "folket". Detta eftersom böcker med ordet i titeln har antagits rikta sig till den bredare allmänheten med denna målgruppsbeskrivning, dock inte alltid uteslutande. De rubriker som har innehållit ord såsom "trädgårdsodling", "blomsterodling", "skötsel", "trädgårdsbok eller "boningsrum" valdes ut. Även om något av orden har använts i förordet har boken valts ut att analyseras vidare. Böcker som har koppling till någon av de organisationer som beskrivits i bakgrunden har också sökts efter, och fått en framträdande plats i undersökningen. Resultatet av genomgången blev den lista (se tabell 1) på de sju texter som presenteras nedan (förutom texterna av Lilja), och dessa genomgick ytterligare en innehållsanalys. Denna gång lästes förorden, för att spåra begreppsanvändningen kopplad till frågeställningen.

För att svara på den sista frågan i frågeställningen gjordes det en tematisk analys av det innehållet som analysen beskriven ovan resulterat i. Denna skedde i förhållande till hur Bryman beskriver tematisk analys, i avseendet med repetitioner av teman och likheter och skillnader (Bryman, 2016:705).

Fyra av böckerna som presenteras i undersökningen är skrivna av författare med koppling till de ovan beskrivna föreningar inom trädgård med syften att verka odlingsuppmuntrande. De har därför en tydligare koppling till den samhälleliga kontexten beskriven i bakgrunden än de övriga, även om de övriga, likväl som Liljas texter också har skrivits i samma kontext. Johann August Freidrich Schmidts bok är den enda som inte skriven av en svensk. Men då den har översatts, och berör ämnet för undersökningen, har den ingått. Tabellen nedan är sammanställd för att de mönster som diskuteras längre ner ska bli tydligare att spåra över tid.

Tabell 1. Lista över analyserad litteratur

Titel	Författare	Utgivningsår för undersökt upplaga
<i>Handbok i trädgårdsskötseln</i>	Anders Lundström	1831
<i>Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer</i>	Johan Peter Wennström	1831
<i>Handbok i trädgårdsskötseln</i>	Johann August Friedrich Schmidt	1849
<i>Blomsterskötsel i växthus och boningsrum</i>	Daniel Müller	1853
<i>Trädgårdsbok för folk-skolan, folkskole-lärare och allmoge</i>	Fredrik August Ekström	1855
<i>Trädgårdsbok för allmogen</i>	Olof Eneroth	1860
<i>Trädgårdsbok för Norden</i>	Erik Lindgren	1868
<i>Skånes flora</i>	Nils Lilja	1838; 1870
<i>Flora över Sveriges odlade växter</i>	Nils Lilja	1839
<i>Tidning för trädgårdsskötsel och allmän växtkultur</i>	Nils Lilja	1840–43; 1845
<i>Handbok i de odlade växternas flora och deras kultur</i>	Nils Lilja	1842–43

Analys

Odlingsuppmuntrande litteratur

Lundströms *Handbok i trädgårdsskötseln* (1831)

Kort biografi

Anders Lundström (1781–1865) gjorde sig känd som långvarig trädgårdsmästare vid Bergianska trädgården (Franzén, 1982–84:394). I nästan 40 år arbetade han vid anläggningen, som han hjälpte till att rusta upp och bedriva framgångsrikt, bland annat den fröhandel som trädgården bedrev vid Munkbron i Stockholm (ibid.). Anställningen tillät honom hålla ett lärlingsprogram om två personer, men han höll ofta många fler, vilka därefter blev eftertraktade för sin utbildning (ibid.) Själv hade han ingen, utan började sin bana inom trädgårdsodling som dräng och trädgårdsarbetare på herresäten i Östergötland (ibid.).

Den första av hans trädgårdsrelaterade utgivningar kom år 1831, och gavs ut i fyra upplagor fram till 1852 (ibid.). Indelningen av texten är tvåfaldig: första delen behandlar köks- och fruktträdgården, och andra delen blomster- och lustträdgården (ibid.).

Analys av förordet

Lundström motiverar utgivningen av sin bok i företalet till första upplagan från 1831, med att påpeka trädgårdsskötselns många idkare, och deras vetskap om hur nyttig den är för ”både den allmänna och enskilda Hushållningen” (Lundström, 1831: företal). Han väljer i nästa mening att kritisera bristen på tillvaratagande av den kunskap som finns bland ”Vetenskapernas upplyste vårdare”, och avfärdar klimatet som anledning till trädgårdsodlingens eftersatthet i landet (ibid.). Kunskapsnivån inom ämnet (eller vetenskapen som han kallar det) är alldeles för låg i Sverige, och de som besitter någon sådan anses inte göra vad de kan för att höja nivån av densamma. Han menade att hade kunskapen bara kommit ut, och visat på fördelarna med att odla för egen, och allmän vinning, så skulle fler välja att odla. Han skriver:

”Det vore önskligt, att alla förmögna Egendoms-egare med nit omfattade Trädgårdsskötseln; derigenom skulle hvar och en mindre jordägare uppmuntras att följa deras exempel; Bonden och Torparen skulle kunna af Grönsaker och Rot-Växter bereda sig en närande och välsmakande spis, af Bär och Trädfrukter, en helsosam läckerhet, som icke medtog deras knappa pennigetillgång.” (ibid.)

Lundström önskade alltså att de bättre bemedlade, de med goda förutsättningar för att kunna statuera goda exempel, skulle göra just det. Genom att visa hur en lyckad verksamhet kunde se ut, skulle detta väcka intresse för odling även för de som hade det sämre ställt, vilka i större utsträckning hade att vinna på att odla näringsrik mat till sin familj.

Wennströms *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer* (1831)

Boken skrevs och gavs ut av trädgårdsmästaren Johan Peter Wennström.

Analys av förordet

I inledningsorden framhäver Wennström blomstrens naturliga skönhet, vilket var det som gjorde att människan valde att tämja och ombesörja den (Wennström, 1831:förord). "Botanisten anser dem [blommorna] för mönster, men blomstervännen finner deruti den högsta skönhet" (ibid.). Om vetenskapsmannen vill "med forskande köld" systematisera växterna, "ifrån det största träd, intill den obetydligaste mossa, och att, likgiltig för dess fägring eller nytta" så har det blivit "fruntimrens förbehållet, att rätt kunna uppskatta värdet af de anspråkslösa behag, som naturen nedlagt i blommans sköte." (ibid.). Wennström använder uteslutande växtens skönhet som ett argument för att hålla sig med dem. Han antyder på en naturlig systematik, som leder de lägst utvecklade växterna uppåt i kedjan, mot det mer välutvecklande, just så den romantiska filosofin beskriver det.

Schmidts *Handbok i trädgårdsskötseln* (1849) – synnerligast blomsterskötseln i rum och fönster samt i smärre trädgårdar, andra uppl.

Boken är ett översatt verk skrivet av den tyska botanikern Johann August Friedrich Schmidt (1790–1854).

Analys av förordet

Till viss del argumenterar Schmidt för skönheten i blommande växter, och hur välgörande det kan vara att pyssla med dem:

"Intet skänker oss ett så rent nöje och tillika en så lärorik sysselsättning som växternes uppfostran och vård, der blommornes färgprakt eller deras vällukt, stänglarnes, bladens och blommornes skiftande former fångsla vår uppmärksamhet. Vid deras vårdande hämta vi en angenäm vederqvickelse från vardagsbestyren" (Schmidt, 1849:förord).

Men han argumenterar också för hur lärorikt det kan vara, att samtidigt studera växterna. Genom att göra det, "få vi en djupare insigt i naturens lagar, och vinna dervid en fastare öfvertygelse om det visa och stora i verldsordningen." (ibid.). Han fortsätter, att tack vare den kärlek vi känner gentemot växterna som vi vårdar, "har ock alltmer stigit, och med den nya arter och nya rön vunnits" (ibid.).

Müllers *Blomsterskötsel i växthus och boningsrum* (1853)

Kort biografi

Daniel Müller (1812–1857) var från 1841 under sju år verksam som trädgårdsmästare, och de två efterföljande som föreståndare och lärare vid Svenska trädgårdsföreningen (Franzén, 1987–1989:108). Född i Svenska Pommern och upplärd efter tysk praxis, bedrev han på senare år en handelsträdgård efter denna, som kom att bli banbrytande i Sverige (ibid.). Boken avhandlar uteslutande odling i krukor, med

information om jordarter, bevattning, beskärning och sjukdomsbehandlingar (Müller, 1853:innehållsförteckning). Även växthuskonstruktion behandlas i boken.

Analys av förordet

Först i det avslutande stycket av förordet förklarar Müller sin avsikt med boken:

”Det är min lifligaste önskan att detta häfte måtte i sin mån bidra till förhöjandet af den still och rena glädje, som blomsterskötseln erbjuder åt blomstervänner, och att det måtte till blomsterodlare värfva många naturens sanna vänner, hvilka hittills, af fruktan att ej ega tillräcklig insigt i blomsterodling, icke vågat uppamma och med ömhet vårda naturens vackra, älskeliga barn.” (a.a:förord).

Müller vill alltså med denna bok framföra kunskap för att få den som tidigare inte känt sig tillräckligt kunnig på området, börja hålla sig med krukväxter, och på så sätt förhöja de positiva egenskaper en växt kan ge en människa.

Ekströms Trädgårdsbok för folk-skolan, folkskole-lärare och allmoge (1855)

Kort biografi

August Ekström (1819–1901) var lärare mer än något annat. Han anses vara en av de som utformat den tradition som folkskolan en lång tid framöver kom att bygga på (Eriksson, 1950:209). Det var i hans arbete att förändra undervisningsformen baserad på den alltför mekaniska Lancastermetoden², vilken han ville motarbeta med ämnen som slöjd, sång och trädgårdsskötsel (ibid.). Han hade alltså inte en lämplig trädgårdsutbildning för ändamålet, utan boken skrevs för att han ansåg att det inte fanns någon lämplig skollitteratur för ämnet (ibid.).

Fredrik August Ekströms bok gavs ut i tre upplagor åren 1855–1866 (ibid.), och verkar ha blivit en stor succé. Västmanlands hushållningssällskap prisade den 1856, och ur ett protokollsutdrag i början av boken framgår det att den blivit granskad av Daniel Müller innan utgivning (Ekström, 1855:förord). Ekström blev uppmanad av ovannämnda sällskap att skriva boken, och det var först efter försäkran på att texten skulle bli av kunnigt folk granskad, som Ekström accepterade uppmaningen (ibid.).

Analys av förordet

Ekström beskriver i förordet att en välskött, även mindre, trädgård kan ge en ”löneförbättring” (a.a.:V). Men en trädgård verkar inte bara gott på det ekonomiska; även ”genom den mängd näringsämnen användbara i hushållet” (ibid.) och ”det kroppsarbete som trädgårdsskötseln kräver” är andra fördelar (ibid.). Det senare är välgörande för utövaren, då det ”hindrar honom att blifva ’utsliten’, och det bringar, så att säga, harmonie i hans verksamhet, derigenom, att själskrafterne icke ensamt anlitas” (a.a.:V). Betydelsen av odling enligt Ekström är alltså den nytta för

² Undervisningsmetod som gick ut på att de mest kunniga eleverna undervisade sina yngre klasskamrater, som blev indelade i mindre grupper efter kunskapsbehov. Metoden förbjöds 1864, till förmån för direkt lärarledd undervisning. (Göteborgs stadsmuseum, u.å.)

hushållningen och de näringsämnen som odling medför, men också att det bidrar till fysiskt kroppsarbete och därigenom välmående.

Eneroths *Trädgårdsbok för allmogen* (1860)

Kort biografi

Olof Eneroth (1825–1881) började sin botaniska karriär med en anställning hos enen handelsträdgårdsmästare 1853, efter många år av kringflackande (Wiberg, 1950:526). 1856 blev han anställd som lärare och senare även skolans föreståndare, på Svenska trädgårdsföreningens elevskola i Stockholm (ibid.). Med denna befattning arbetade han fram till 1861, då han tog avsked efter föreningens beslut att flytta verksamheten till Rosendals trädgårdar (ibid.) ”Han verkade därpå som fri trädgårdsman och pomolog samt bedrev intensiva studier i folkuppfostringsfrågorna” (ibid.), och hans största framgång kom att bli ”Handbok i svensk pomologi” (1864–68) (ibid.).

Trädgårdsbok för allmogen gavs ut i fyra upplagor mellan åren 1857–1867 (ibid.). Det var i egenskap av Svenska Trädgårdsföreningens sekreterare som skriften blev utgiven av honom (Eneroth, 1860:titelblad). Kungliga lantbruksakademien beskrev den som ”en kort, redig och lättfattlig handledning i Trädgårdsskötseln, lämpad för innehavare af små jordlotter” (a.a.:förord), och uppmanade Hushållningssällskapet att få den vida spridd. Texten har en tydlig struktur som vägleder läsaren genom anläggning, plantering och användning av köksväxter, frukt och bär (ibid.). Även prydnadsväxter och blomster, samt humleodling, har vars ett tilldelat kapitel.

Analys av förordet

I inledningsordet till tredje upplagan (1860) argumenterar Eneroth för att vid rätt skötsel, kunde trädgården vara ekonomiskt inbringande för innehavaren. Även köksväxternas positiva inverkan på individens hälsa ansågs vara ett argument för bokens innehåll var värd att sprida (ibid.). Om blommorna skriver han ”äro oss wisserligen endast till nöje medelst sina wackra färger och sin täcka wäxt; men det finnes nöjen, som förädla menniskan, och till dessa nöjen hörer umgänget med blomstren.” (ibid.). Arbete i trädgården ger sinnet frid och tålmod, det leder till förnöjsamhet och tacksamhet, och väcker sinnet för prydighet och skönhet (ibid.).

”Det är alltså helt naturligt, att alla fosterländskt sinnade ifrå för trädgårdsodlingens befrämjande och utredande inom landet, och särskilt anbefalla den såsom ett uppfostringsmedel vid folkskolorna” (ibid.). Detta är något som inte förekommer i första upplagan (Eneroth, 1857:förord).

Med det sagt anser Eneroth att en stark nation vilar på individuella sinnen som kan se skönheten i naturen. Han förespråkar inte bara de rent praktiska fördelarna med trädgårdsodling, utan också även den subjektiva positiva upplevelsen, och den känslomässiga kopplingen till omvårdnaden av växter.

Lindgrens *Trädgårdsbok för Norden* – omfattande anvisning till odling af de för nordliga delarne af Sverige och Finland lämpliga matväxter (1868)

Boken är författad av Erik Lindgren (1828–1911) titulerad av Franzén som trädgårdsman (Franzén, 1980–1981:431). Boken utformades tillsammans med Lars

Adam Ringius som hade erfarenhet av odling i Norrland, närmare bestämt Piteå (Lindström, 2021).

Analys av förordet

På grund av flera år av missväxt anser Lindgren att en bok, som behandlar de lämpligaste kulturerna för norra Sverige, behöver ges ut. Han anser att den allra nordligaste delen av landet har drabbats alltför hårt (Lindgren, 1868:förord).

”Från många håll rån många håll hafva patriotiska röster höjt sig för att leda nordbon på en rätt stråt från många håll har man uttalat sina åsigter om huru och genom hvilka medel en bättre framtid må kunna beredas vår nord” (ibid.).

Lindgren kan tolkas vara mer nationalromantisk i sitt förtal, genom att han bland annat skriver: ”mer och mer har man börjat känna behovet af att i möjligaste mån från detta onda för framtiden skydda de vidsträckta landamären inom vårt kära fosterland” (ibid.).

Genom att bidra till lärdomar kring trädgårdsodling, för de särskilt rådande förhållanden, kommer folk i Norrland kunna skydda sig mot framtida missöden (ibid.), menar Lindgren. Han tar även upp den ekonomiska och näringsaspekten, genom egen odling tillgängliggörs billig mat, samtidigt som beroendet av basföda såsom korn och potatis minskas (ibid.). Han kommenterar anledningen till att en lämplig bok för detta ändamål inte har skrivits tidigare med orden att det, ”torde bero sannolikt af skäl att man ansett trädgårdsskötsel föga passande för ett land, der säd och potatis frysa bort” (ibid.).

Användningen av begrepp som ”fosterland” och ”patriotiska” är inte unikt i sig jämfört med de andra texterna, men omfattningen i denna är mer omfattande vilket gör det intressant att behandla i diskussionen.

Nils Liljas texter

Tidning för trädgårdsskötsel och allmän wextkultur (1840–43; 1845)

Tidningen gavs ut av Lilja en gång var månad mellan åren de fyra första åren, och 1845 i fyra nummer april–juli. Innehållet var egenskrivna och översatta texter, beskrivningar av olika typer av växter och frökatalog för sin egen försäljningsverksamhet (Lilja, 1840–43; 1845).

Analys av innehållet

Tidskriften i sig har inget förord eller avsiktsförklaring, utan den bakomliggande motivationen behöver utläsas ur det Lilja sedan skriver. I allmänhet är han saklig och vetenskaplig när han behandlar de olika ämnena, men stundvis uttrycker han sig på ett sätt som verkar åsiktsfärgat och där en viss värdering och ideologi kan uttolkas.

Angående blommornas skönhet

I en artikel om den fyllda gula rosen, väljer han att beskriva den med orden: ”Om rosen är den skönaste av alla blommor, så är efter mångas mening den fyllda gula rosen den skönaste av alla rosor” (Lilja, 1843, 5–6:54). Sin artikel ”Skönblommande Wårwexter” inleder han med

”Det gifwes wisseligen mången, som saknar skönhetssinn[e] och som i följd deraf hwarken intresserar sig för naturen elle[r] glädes öfwer naturens skönheter, men mången torde dock ej finnas som icke fröjdar sig wid anblicken af den första wårblomman” (Lilja, 1840, 3:21)

Om betraktaren inte har möjligheten att uppleva naturens skönhet, är naturen för denna ointressant. Utan skönheten i naturen, går den inte att uppleva på det sätt som den är avsedd att göras. Naturens skönhet är alltså det som gör naturen mottaglig för betraktaren.

”Fönsterblomman” är en dikt skriven av Lilja, vilken han ansåg vara relevant innehåll för sin tidning (Lilja, 1840, 8:57). Dikten handlar om en sorgsen flicka, vars blomma dör av de bistra vinterförhållande som drabbar den, ståendes på fönsterbrädan (ibid.). I denna uttrycker han den förlusten av blommans sköna krona, och hur blomman tycks förbise den kärlek flickan har givit denna, då hon ombesörjt den med vatten och frisk luft (ibid.). Blomman tar avsked med orden ”Se, i dina händer trogen dör jag som en afbild af dig sjelf på jorden” (ibid.). Blomman är en avbild av flickan, i ett gemensamt sammanhang på jorden

Fönsterblomman

Sorgsen flickan såg sin fönsterblomma
tina bort när winterdagen nalkas,
och med tårar i sitt mida öga
hon till blomman hwiskade och sade;
”hwarför wissnar så din sköna krona,
hon som herrligt strålat i mitt fönster,
dit så mången blickat in med afund,
hwarför wissna så de gröna bladen,
som förut så skönt beskuggat rutan?
Aktar du ej mer din flickas kärlek,
will du mer ej lefwa qwar hos henne,
och war qwäll har dock min hand dig wattrat
och hwar morgon dig med luft förfriskat
och hvar middag glädt din själ med solens
lifwande och färgbegjutna strålar!”
Blomman döende till flickan sade:
”Länge har jag grönskat i din kammar,

fyllt din själ med wällukt och med skönhet,
ty jag älskat dig, som mig du älskat.
Qwaft det är mig dock i nordanlanden,
tung är kammarluften, konstgjord värmen,
och det ljus, som wintersolen sprider,
föder döden på min kind allena.
Skönare än här war söderns himmel,
warmare än här war blomsterdagen,
friskare än här war luftens swalka,
ljufware än här war purpurljuset,
gladere än nordens war mitt hemland,
därför längtar jag till hemmet åter
och jag längtar till mitt stoft tillbaka.
Du är sjelf en lifwets blomma, flicka,
och som jag ett annat hem du äger,
längtar du ej dit tillbaka, längtar
du som jag ej någongång till stoftet!
Se, i dina händer trogen dör jag
som en afbild af dig sjelf på jorden.”
(Lilja, 1840, 8:57–58).

Detta är exempel på hur Lilja argumenterar för naturens skönhet, och hur den leder till ett mänskligt intresse för blommor. Lägg märke till användningen av ”skönhet” vid beskrivningen av växten, och hur Lilja beskriver likheten mellan växten

och flickan själv. Här vill han länka samman dessa två, vilket kan ses som ett exempel av ett romantiskt inflytande på uttrycket.

Angående bristande kunskapsspridning

I en artikel riktar Lilja kritik mot den bristande litterära kvaliteten i landet. Artikeln är något intetsägende namngiven "Ett ord i förbigående" (Lilja, 1840, 8:58ff), kanske för att den i strikt mening inte håller sig till tidningens ämne, dock applicerar han kritiken även på den hortikulturella litteraturen (ibid.). Kontentan av artikeln, är att på grund av Sveriges eftersatta utbildningsorgan inom den botaniska läran, ligger landet "ett halft sekel efter det övriga Europas samtid." (ibid.). Lilja menar att detta slutar bara med att expertisen importeras, ofta från Tyskland, något som han påstår vara en mycket omfattande företeelse (ibid.). Argumentet visar att han anser att bildning av kunniga personer inom ämnet i sig, inte bara den allmänna bildningen hos en individ.

Lilja uttalar sig också en del om behovet av utbildning inom trädgård och hortikultur. Under rubriken "Om behofwet af ett Trädgårdsmästare-institut" beskriver han vad han tycker om utbildning i allmänhet, och i utbildning vid botaniska trädgårdarna i synnerhet, eller snarare hur detta är en begränsning.

"Wi hafwa dock i Sverige icke mera än 2 bot. Trädgårdar³, till dessa kan man lätt få dugliga Trädgårdsmästare utifrån [...] Men landets hortikultur har just icke och kan icke blott hafwa sitt ursprung från våra botaniska trädgårdar." (Lilja, 1841, 3:21).

Han fortsätter, för att betona sin ståndpunkt: "Hortikulturen så wäl som åkerbruket äro barn af en allmännare kultur, af bildningen, och man kan i ett land från de förra ofta sluta till den senare." (ibid.). Här framhäver Lilja den åsikt att det är viktigt för landet att utbilda och engagera trädgårdsmästare.

Handbok i de odlade vexternas flora och deras kultur (1842–43) – Till ledning för åkerbrukare, trädgårdsodlare och blomstervänner

Denna bok gavs ut i två delar åren 1842 och -43, vilka kom att behandla monokotyledoner och dikotyledoner respektive (Lilja, 1842). Boken är enligt Lilja tänkt att fylla det hål i svensk litteratur som behandlar växtodling, genom att samla de mest relevanta i Sverige odlade arterna, beskriva dem samt ge varje släkte en odlingsbeskrivning. 300 släkten presenteras, och till varje släkten flertalet arter (ibid.).

Analys av innehållet

Ingen egentlig bakomliggande avsikt med utgivningen kan skönjas i förordet till denna bok. Han förklarar att den "har till afsigt att blifva användbart både för dem, som vilja studera nämnde vexter i naturen, och för dem, hvilka egne sig år åkerbruk, hortikultur eller blomsterskötsel" (Lilja, 1842). Men detta förklarar bara den faktiska avsikten med utgivningen av kunskapen, inte den bakomliggande ideologin.

³ Här syftar han på de två anslutna till universitet, Lunds och Uppsalas.

Dock har han mellan tillägnandet (vilket han riktar till Fries och Agardh) och förordet, valt att trycka en dikt, som lyder:

Vid sitt bröst naturen bär
ju en blomsterverld förutan like,
och det skönaste i konstens rike,
idealet, dröjer äfven der;
derför då jag än om skönhet drömmer,
då för blommorna jag verlden glömmar,
helgar jag min första blick åt Er.

Och naturen är och var
öfverallt det skönas bok på jorden,
glödande deri stå blomsterorden
och idéen som en grundfärg klar;
med de fröjder hennes blad oss skänke,
hvad vi dertill ana eller tänka
blir till skriften blott en kommentar.

Blomstervärlden är uppfylld av skönhet, och överallt går det att utläsa skönhet, som skänker människan fröjd och sådant, som inte går att beskriva i ord. ”Skönhet” är i denna dikt ett centralt uttryck.

Flora över Sveriges odlade vexter (1839) – *Innefattande de flesta på fritt land odlade vexter i Sverige, jemte de allmänare och vackrare fenstervexterna, med kännetecken och kort anvisning om deras odlingssätt*

Denna bok kom ut tidigt i Liljas botaniska karriär, bara *Skånes flora* utkom före. Boken innehåller runt 450 latinska namn, och ger en beskrivning av varje art, för att användaren ska få en möjlighet att kunna identifiera de odlade växter de stöter på.

Analys av förordet

”Ändamålet med närvarande arbete är icke att framkomma med något nytt i vetenskapen, utan endast att i någon mån ersätta bristen af en för den ostruderade tillgänglig beskrivning öfver våra allmänast odlade växter” (Lilja, 1839: förord). Ett liknande arbete tycks nämligen saknas i den svenska litteraturen (ibid.). Han argumenterar vidare om hur denna kunskapsbrist tycks uttryckas:

”Vanligen består hos oss en trädgårdsmästares hela konst ofta i att kunna ett namnregister samt litet öfning i vanlig trädgårdsskötsel, utan att ens innehafva de nödigaste elementer i botaniken såsom vetenskap” (ibid.).

Lilja verkar mena, som i flera av hans övriga arbeten, att kunskapen är riktad åt den som är utan tidigare, eller har knapphändig, kunskap på området.

Skånes flora (1838; 1870)

Denna kom att bli en av författarens större framgångar, vilken gavs ut första gången 1838, och sedan i fördubblad storlek igen 1870 (Liljas sista levnadsår). Företalet i den första utgåvan inleds:

”Då detta arbete öfverlemnas åt allmänheten, torde jag för arbetets brister skull inför densamma få tillkännagifva, att jag icke ex professo är botanist [...] och att arbetet ej gör anspråk på någon sträng och kritisk vetenskaplighet, utan må det blott betraktas som ett försök att gifva den ostuderade och för naturens kännedom hågade landtmannen en populär vextbeskrifning” (Lilja, 1838:företal).

Vad som vidare gör detta verk intressant att i sammanhanget studera, är att den första utgåvan kom precis innan folkskolans stapplande första steg, medan den andra utkom först efter folkskolans mest turbulenta tid (Fredriksson, 1942:408). Till exempel så avslöjar underrubrikerna Liljas avsikt, och första utgåvan gav han en, för tiden så typisk, utsvävande titel: ***Skånes flora, innefattande Skånes fanerogamer och i ett bihang Skånes ormbunkar, de på åkern odlade vext- och sädesslagen och de i öfriga Sverige förekommande fanerogamer utom fjällvexterna, med karakterer, växtställen och nytta, jemte ett vextgeografiskt namnregister m. m..*** Vad som möjligtvis kan rymmas under ”med mera” lockar ju till fundering.

Tillsammans med utdraget ur företalet ovan, visar det att hans målgrupp var den obildade allmänheten, utan att specificera det mer än så. När han sedan väljer att skriva underrubriken till andra upplagan, 32 år senare, så låter det annorlunda: *Skånes flora, innefattande Skånes vilda och odlade växter; en handbok för folkskolor, landtmän, trädgårdsodlare, apotekare och för den studerande ungdomen.* Fortfarande väljer han att kategorisera sitt arbete som hjälpmedel för allmänheten, som i detta fall läses som ”studerande ungdom” i underrubriken, men också som en handbok, både för folkskolan och för yrkesgrupper. Han väljer alltså att följa med tidens mönster vad gäller att rikta boken mot folkskolan, som vid den här tiden funnits i nästan 30 år, och anpassade på så sätt sin målgrupp därefter. Observera att denna upplaga även innehåller de odlade växterna, vilket gör innehållet i sig mer lämpligt än tidigare upplaga för folkskoleundervisning och den odlade allmänheten. Detta cementerar han med att i avsluta förordet i andra upplagan på följande sätt:

”Slutligen önskar jag, att örtekunskapen ej blott må tillhöra lärdomen och akademierna, utan att den inöfvas i folkskolan samt blir en folkets tillhörighet, såsom nyttig, hänförande och lärorik för alla, som göra anspråk på bildning och som vilja prisa Gud uti naturens blomstertempel” (Lilja, 1870:förord).

Här är det utom tvivel att Lilja önskade att boken skulle användas i undervisningen i folkskolan, men även att den skulle bidra till att höja bildningsnivån för alla dem som söker efter att göra det.

Fördjupad analys och diskussion

Jämförandet av uttrycken kring odlingsuppmuntrande i Liljas texter och annan trädgårdslitteratur

Lilja har gjort det tydligt flera gånger om, att de skrifter han valde att ge ut, inte bara i hortikultur, var för att bilda folket i de olika ämnena. Han argumenterar för hur bildning leder till en mer välutvecklad individ, så även i detta fall.

Liljas arbeten får anses starkt färgade av den botaniska undervisning han genomgick vid Lunds universitet. Texterna innehåller en större del rent botaniska uppgifter, såsom växtbeskrivningar för identifiering, än vad de övriga arbetena gör. Även om han argumenterar för att han skriver böckerna för den allmänheten, så är det fortfarande en annan typ av läsning än de övriga böckerna. Även om hans andra utgivning tituleras som en handbok, så har den mycket likheter med både *Flora över Sveriges odlade växter* och *Skånes flora*. Detta eftersom även handboken har samma taxonomiska struktur. Efterhand som de presenteras, står det också information om hur varje släkte ska hanteras vid uppdrivning och skötsel.

Liljas böcker har alltså fortfarande botaniska utformningar. Även den som tituleras handbok, är trots det inte särskilt lik de övriga verk som tituleras så, som har undersökts i sammanhanget.

Nedan följer ett jämförande av först den övriga undersökta litteraturen, och sedan Liljas litteratur.

Praktiska värden med odling – nytta och lärdom

Uppmuntrandet för odling av nytthetsskäl visade sig vara det primära temat i analysen, och motivationen kring nyttan har varit tydlig att utläsa. Men nyttan har varit riktad åt lite olika håll i de olika texterna. De teman som har uttolkas är nytta för den enskilda individen eller hushållet, beskrivet av Ekström och Lundström, som också tillskriver den mer allmänna hushållningen. Samtidigt använder Eneroth och Lindgren begrepp som berör nyttan som odling kan medföra för en hel nation.

När det har uttryckligen talats om nyttan av odling i den studerade litteraturen handlar det för det mesta, men inte alldeles uteslutande, om odling av köksväxter. Lundström (1831), argumenterar för både den "allmänna och enskilda" hushållningen. Detta kan tolkas som att trädgårdsodlingen ger vinster både för det enskilda hushållet, och för de större sammanhangen i samhället; grannskap, tätorter och hela nationen. Han kritiserar bristen på kunskapsspridning i landet, och anser att hade fördelarna hade varit gynnsamma för "allmänheten" med odling i större omfattning.

Ekström (1855), argumenterar uteslutande för den lilla vinningen: för hushållet kan en, även mindre, odling ge "löneförbättring", alltså en utdrygad hushållskassa, och samtidigt bidra med näringsrik mat till detsamma. Ingenting nämns om hur det leder till fördelar i det större sammanhanget.

Eneroth å sin sida, skriver 1860 om hur "alla fosterländskt sinnade" av naturliga skäl borde engagera sig för spridningen av trädgårdsodlingen i landet. Han väljer

också att kalla ämnet i folkskolan ett "uppfostringsämne". Detta tolkas som uppfostring i det avseendet att det leder till goda medborgare, snarare än det romantiska idealet med hur odling kan leda till större förståelse och lärdomar (mer om det nedan). Men han motiverar också trädgårdsodling i allmänhet som ekonomiskt inbringande, om det sköts rätt. Han skriver även att köksväxterna vid rätt behandling leder till god hälsa.

Lindgren (1868) uttrycker den mest trängande motivationen till sitt författande, men det är inte den anledningen som gör hans förord så intressant. Det är snarare hans användning av de något nationalromantiskt laddade begreppen "patriotiska röster" och "fosterlandet". Genom att stärka den norrländska odlingsdugligheten kan Sveriges norra halva klara sig bättre genom svårare tider med missväxt och svält, och samtidigt ge bättre ekonomiska förutsättningar och mer varierad livsmedelstillgång.

Liljas uttryck av praktiska värden med odling - nyttan

Då Lilja argumenterar för den praktiska nyttan, gör han det i ett allmännare sammanhang, än det som tidigare beskrivits, då det har argumenterats för köksodlingen och dess nytta. Nyttan för Lilja handlar snarare om individens utveckling, i ett mer abstrakt sammanhang.

Belägg för detta går att spåra till uttrycket "den studerande ungdomen" som i detta sammanhang återfinns i undertiteln till andra upplagan av Skånes flora. Bara på något enstaka ställe i den undersökta litteraturen har han skrivit om nyttan i samband med just odling av trädgårdsväxter. I sin tidning förklarar han sambandet mellan odling och bildning kring densamma, då han skriver att den specifika kunskapen kring både "hortikulturen" och åkerbruket är sprungen ur en mer allmännare kunskap, och "man kan i ett land från de förra ofta sluta till den senare". Lilja menar att sakkunskap ofta hänger ihop med en allmännare bildningsnivå. Dessutom tycks det vara den enda gången som han använder begreppet "land" i sammanhanget, vilket används synonymt med "nation" då texten citerat är hämtat ur behandlar kunskapsnivån i Sverige gentemot andra länder.

Det är inte helt problemfritt att kategorisera den kunskapsinsamling som Lilja argumenterar för, som ett praktiskt värde. Anledningen till det är att det kan uppfattas som att hans uttryck tvingas in i en tematisk ram som den inte helt passar in i. Lilja argumenterar kring bildning som ett utvecklande begrepp; något som leder människan framåt. Denna tendens är dock inte helt framstående i den undersökta litteraturen för just detta ändamål, utan framgår tydligare i andra av Liljas skrifter. Med detta i åtanke är Liljas texter infärgade med en annan färg, för att visa på att den inte i strikt mening förmedlar samma uttryck som i de andra infärgade texterna.

Tabell 2. Infärgningar av den litteratur som tar upp praktiska värden

<i>Handbok i trädgårdsskötseln</i>	Anders Lundström	1831
<i>Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer</i>	Johan Peter Wennström	1831
<i>Skånes flora</i>	Nils Lilja	1838
<i>Flora över Sveriges odlade växter</i>	Nils Lilja	1839
<i>Tidning för trädgårdsskötsel och allmän växtkultur</i>	Nils Lilja	1840–43; 1845
<i>Handbok i de odlade växternas flora och deras kultur</i>	Nils Lilja	1842–43
<i>Handbok i trädgårdsskötseln</i>	Johann August Friedrich Schmidt	1849
<i>Blomsterskötsel i växthus och boningsrum</i>	Daniel Müller	1853
<i>Trädgårdsbok för folk-skolan, folkskole-lärare och allmoge</i>	Fredrik August Ekström	1855
<i>Trädgårdsbok för allmogen</i>	Olof Eneroth	1860
<i>Trädgårdsbok för Norden</i>	Erik Lindgren	1868
<i>Skånes flora</i>	Nils Lilja	1870

Sinnliga värden – nöje, glädje och skönhet

Uttryckande av vad som har kommit att kallas sinnliga värden av odling har varit svårare och mer diffusa att definiera och kartlägga. Det kan bero på att det i sig är ett så subjektivt värde, vilket kan göra det svårt att formulera och värdesätta. Dock har några uttryck analyserats fram.

Eneroth berör också i förordet att blommorna som ”endast” är för nöje, trots det leder till en ”förädling” av människan, och tillsammans med köksodlingens fördelar leder till argumentet beskrivet ovan. Här går det alltså att utläsa blommornas ”nöjsamhet” som en nyttig egenskap av odling, vilken kan ses som ett mellanting mellan det teoretiska och det praktiska värdet med att odla. Denna ”nöjsamhet” kan vidare leda till att utövaren bli en bättre människa. Detta är en åsikt som inte tycks finnas hos den övriga studerade litteraturen, när nöjet i odling beskrivs.

Müller använder ord som ”glädje” när han pratar om sysslandet med blomsterväxter år 1853, och att detta kommer kunna leda till positiva egenskaper hos utövaren såsom förhöjd glädje, och ömhet inför omhändertagandet av växterna, nästan som om de var egna barn. Hur han uttrycker sig kan läsas som att Müller tror

att en individ som sysslar med blomsterskötsel, också blir mer ömsint även gentemot andra människor (Müller, 1853:förord).

När Wennström 1831 gav ut boken för blomsterälskande fruntimmer använde han sig av ett språk som kan tolkas romantiskt färgat. Han menar att vetenskapsmannen ”med forskarens köld” ville sortera växterna ”ifrån det största träd, intill den obetydligaste mossan”, medan det för blomstervännen finns ett ”anspråkslöst behag” i ”blommans sköte” tillgängligt att njutning. Skönheten, vilken var det som drev människan till att tämja, och ombesörja växterna, är vad som fastslås som motivation till varför människan bör hålla sig med växter.

Schmidt, som är det enda översatta verket av de undersökta, motiverar sin skrift med växternas skönhet, och hur välgörande det kan vara att ombesörja dessa. Han använder ord som nöje, men berättar också hur det kan vara lärorikt att ”uppfostra” och vårda fönsterväxter. Han pratar alltså om en i sammanhanget ny sorts nytta: en möjlighet att dra lärdom, både av omhändertagandet, och att studera växterna. Genom studierna av växterna, får betraktaren en större förståelse för naturens lagar och den världsordning som växten befinner sig i.

Liljas uttryck av sinnliga värden

De estetiska värdena kopplade till växterna och det naturliga får ta desto mer plats i Liljas uttryck. I denna undersökning är två dikter införda, vilka båda har publicerats av Lilja i litteraturen anförd. Att anse att diktformatet i sig hör hemma i litteratur av detta slag är en tydlig romantisk tendens, som diskuteras mer nedan. Dessutom behandlar den ena dikten naturens ”skönhet”, vilket har blivit ett centralt uttryck genomgående i undersökningen. Mycket av det han kopplar till naturens skönhet, beskriver han som något som ”inte går att beskriva i ord” eller att ”hvad vi dertill ana eller tänka, blir till skriften blott en kommentar”, utan det bidrar snarare till ett abstrakt känslotillstånd utanför språkets tolkningsförmåga.

Lilja tillskriver naturens skönhet som essensen för intresset för naturen. Om en individ inte kan se naturens skönhet, kan den heller inte intressera sig för naturen heller. Detta kan ganska lätt tolkas som mer allmänt än specifikt, vilket innebär att Lilja anser att skönheten kan skådas i alla levande växter, inte bara specifikt i blomsterväxter, vilket har argumenterats av andra. Skönhet har alltså för Lilja en striktare bemärkelse kring blomsterväxterna, likt många andra undersökta författare, men också en mer allmän i sammanhanget med naturens skönhet.

Tabell 3. Infärgningar av den litteratur som tar upp sinnliga värden

<i>Handbok i trädgårdsskötseln</i>	Anders Lundström	1831
<i>Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer</i>	Johan Peter Wennström	1831
<i>Skånes flora</i>	Nils Lilja	1838
<i>Flora över Sveriges odlade växter</i>	Nils Lilja	1839
<i>Tidning för trädgårdsskötsel och allmän växtkultur</i>	Nils Lilja	1840–43; 1845
<i>Handbok i de odlade växternas flora och deras kultur</i>	Nils Lilja	1842–43
<i>Handbok i trädgårdsskötseln</i>	Johann August Friedrich Schmidt	1849
<i>Blomsterskötsel i växthus och boningsrum</i>	Daniel Müller	1853
<i>Trädgårdsbok för folk-skolan, folkskole-lärare och allmoge</i>	Fredrik August Ekström	1855
<i>Trädgårdsbok för allmogen</i>	Olof Eneroth	1860
<i>Trädgårdsbok för Norden</i>	Erik Lindgren	1868
<i>Skånes flora</i>	Nils Lilja	1870

Tidsidealens inflytande

De uttrycken som beskriver en världsordning, att allting ingår i ett ordnat system, får tolkas som att författaren är inspirerad eller på annat sätt påverkad av de romantiska tankemönster som blev vidare spridda under 1800-talets första halva. Även de författare som inte direkt har uttryckt sådana åskådningar i sina skrifter, skulle likväl kunna inneha desamma, men att tillskriva dem det skulle vara spekulationer.

Både Wennström och Schmitt uttrycker sig på ett sätt som kan tolkas som romantiskt inspirerat. Den förra av de två, beskriver hur vetenskapsmannen vill systematisera växterna ”ifrån det största träd, intill den obetydligaste mossan”, något som uttrycker hur de olika växterna förhåller sig till varandra i ett gemensamt sammanhang, eller en ordning. Att han tillskriver mossan som ”obetydlig” går också att tolka som att han anser den som lägre utvecklad, än andra större växter.

Schmitt uttrycker, i samband med det lärorika i att studera växterna, att det går att få en djupare insikt i naturens lagar, och att det därigenom går att få en ”fastare övertygelse” om ”det stora i världsordningen”. Genom att han använder begreppet världsordning, menar han att det verkligen existerar en sådan, och alla växter i densamma.

Liljas romantiska åsikter går att utläsa i de dikter som här ovan har införts. I den namnlösa tryckt i *Handbok i de odlade vexternas flora och deras kultur* använder han uttryck som "naturen" som en "det skönas bok på jorden", vilket kan tolkas som att naturen är ordnat på ett sådant sätt, att den är tillgänglig för att studeras likt en bok läses. På så sätt går det att få större förståelse för naturen.

I den andra dikten, "Fönsterblomman", som handlar om en döendes fönsterväxt döende ord till dess ombesörjare, tröstar flickan med orden "i dina händer trogen dör jag som en afbild af dig sjelf på jorden". Lilja skriver detta färgad av den romantiska idén om att allting i naturen, inte bara är ordnat i ett system sorterat efter utvecklingsnivå, utan även att allting ingående i detta system också är innehavare av samma gemensamma ande. Denna ande är vad som gör att flickan kan känna igen sig själv i blomman.

Att Lilja väljer att använda sig av estetiska inslag i annars så naturvetenskapligt kodade arbeten som han skrev, tyder på att han värderade estetiska inslag högre, än vad som skulle anses relevant idag. Detta kan kopplas till romantikens förespråkande och framhävande av det estetiska och dess värde.

Ideologiska förändringar över tiden

De romantiska tendenserna beskrivna är ovan går att läsa ur skrifter som alla är från tidigare än 1850. Även om den naturliga skönheten, vilket kan anses vara en romantisk tendens, förekommer också i senare arbeten, så används begrepp av de tre ovan nämnda författare som anses göra det romantiska inflytande särskilt tydligt och fastställt.

Att prata om nyttan av odling, och att hänvisa till det som en nytta för både den lilla samhällsentiteten (individen/hushållet) och den stora (nationen) går att spåra redan i skrifter från 30- och 40-talen, men uttrycket tycks förändras över den undersökta perioden. I förordet till tredje upplagan (1860) av sin bok använder Eneroth "fosterländskt sinnade" när han pratar om vem som är medvetna om odlingens nytta. Lindgren går 1868 ännu längre och använder uttryck som "vårt kära fosterland" och att "patriotiska röster" har höjts för att ivra för odling. Detta skulle kunna användas som argument på hur de nationalromantiska tankegångarna, vilka var som störst kring sekelskiftet 1800–1900, utvecklades fram under den undersökta tidsperioden. Men för att fastslå detta som sanning, krävs det en mer omfattande undersökning än vad denna uppsats har utrymme för.

Den samhälleliga kontextens påverkan

De jordbruksreformer som skedde under senare hälften av 1700-talet och i början av 1800-talet, och kulminerade om beslutet om laga skifte 1827, bör ses som en förutsättning, snarare än en påverkande faktor för denna undersökning. Möjligheten för en större del av befolkningen att odla, var ju en förutsättning för att litteratur som hade avsikten att uppmuntra till densamma. Dessutom ledde denna undersökning inte till att någon odlingsuppmuntrande litteratur innan 1831 hittades, vilket har

gjort det omöjligt att studera någon litteratur kring att beslutet togs, och om det eventuellt förändrade förutsättningen för sådan.

Folkskolereformen år 1842 kom däremot att prägla materialet. Det går att se först och främst på rubriken till Lundströms bok, vilken han skrev med avsikten att den skulle bli en del av undervisningen. Fredriksson beskriver folkskolans första tid fram till 1854 som turbulent (Fredriksson, 1942:323), så Lundströms utgivning 1855 får ses som relativt tidig i folkskolans utveckling.

1860 använder sig Eneroth uttryckligen av folkskolan, i avseendet att trädgårdsodling är ett lämpligt ämne som uppfostringsmedel vid folkskolorna. Detta i den tredje upplagan av boken. Vad som är intressant är att samma ord uttryck inte finns med i första upplagan, som kom ut bara tre år tidigare. Kanske blev det tydligt att boken skulle kunna fungera som undervisningsmaterial under de åren, och att han därför valde att lägga till det i förordet. Detta är i alla fall något som Lilja insåg med ett av sina verk.

Att han valde att beskriva *Skånes flora* som en bok för folkskolan kan ses som ett belägg för att verket hade den egenskapen redan då det gavs ut första gången, vilket var innan det kunde tillskrivas den egenskapen. Möjligtvis att han ansåg den mer lämplig efter omarbetningen, då den även kom att innehålla många av de odlade växterna också. Det kan anses visa på att Lilja länge haft den avsikten, att skriva böcker för att utbilda, och fann folkskolan som ett nytt sätt att nå den studerande med sin litteratur.

Lilja uttrycker också argument för utbildning för trädgårdsarbetare (snarare än för trädgårdsodling som ämne i en allmän utbildning) i sin tidning. Ett arbete som utkom (1840–43; 1845) just då folkskolereformen genomfördes. Att Lilja i flera utföranden argumenterar för utbildning, och kritiserar den eftersatta existerande, ska dock inte läsas som att han åsikter påverkades av debatten kring och beslutstagandet av folkskolereformen. Hans argument ska snarare ses som ett främjande av den typen av undervisning som till exempel Lundström och Eneroth bedrev vid Bergianska trädgården respektive Svenska trädgårdsföreningen.

Liljas prisade insats av Malmöhusläns hushållningssällskap ger en koppling mellan de organisationer som arbetade för att öka odlingssysselsättningen hos allmänheten och de böcker som skrevs för att förmedla kunskapen kring detta. Likaså i fallet med Lundström och Eneroth, som båda skrev sina böcker som anställda vid två organisationer med samma avsikt.

Slutsatser och avslutande ord

Grovt förenklat kan det sägas att köksväxterna tillskrevs den praktiska nyttan, och blomster- och fönsterväxterna det teoretiska nöjet. Men sällan är det så enkelt i verkligheten, tendenserna är överlappande och såklart inte tydligt avgränsade, men det kan kanske ge en ledtråd kring vilka åsikter som uttrycktes, och hur de förändrades.

När det gäller nyttan så tillskrivs den olika mottagare: individen, hushållet och nationen. Även intellektet har att vinna på det arbete som utförs i trädgården, genom de lärdomar som kan dras utav att studera naturen. För de tre samhällsentiteterna är det både den ekonomiska aspekten: ekonomin kan drygas ut, samt livsmedelsaspekten: den som sysslar med odling får tillgång till en variation av råvaror, som dessutom innehåller näringsämnen som annars kan vara svåra att få tag i.

När det argumenteras för odling och skötsel av blommande växter och fönsterväxter så är det andra, mer estetiska värden som främst lyfts fram. De tycks bidra till en positiv och välgörande känsla hos människan, både genom betraktandet och omhändertagandet av växten. Det sköna i blomman och växten: färg, form och lukt, bidrar till människans välmående. Men det finns också nyttiga aspekter med blomsterodling. Müller anser att omhändertagandet av blomman, kan främja individens omhändertagande instinkt gentemot andra i dess närhet, och Schmidt argumenterar likaså för de lärdomar det går att dra nytta av omhändertagandet och studerandet av växten.

När Lilja skriver om intresset för, och skönheten i, naturen, gör han det i en så bred bemärkelse, att det tillskrivs varken det eller det andra, utan snarare allt liv i naturen. Sannolikt beror detta på den filosofiska prägel han fått från de universitetsstudier han genomgick, under vilka de fyra undersökta arbeten utkom. Kunskapen tycks för Lilja vara mer enligt den romantiska idén, att den bidrar till utvecklandet av människan. Han skriver inte ordagrant om den praktiska kunskapen kring odling eller trädgårdsskötsel, utan argumenterar för att den allmänna, teoretiska bildningen kommer även leda till större kunskap kring mer praktiska ändamål, till exempel just odling och skötsel.

Han tillskriver också naturen i allmänhet en skönhet, i vidare bemärkelse än bara de växter som hålls för sitt utseende. Naturens skönhet leder till känslor som inte alltid går att uttrycka i ord. Denna omfattande känsla är också det som lockar människan till att intressera sig för naturen.

De romantiska tendenserna som har visat sig har varit de som sammankopplar allting i naturen. För en människa som studerar naturen finns det en grad av igenkänning, en känsla av samhörighet, i den stora världsordningen vilken alla levande ting förhåller sig till.

Att försöka utläsa mönster ur olika texter, vars författare har helt olika bakgrunder och förutsättningar inför sitt författande, är aldrig enkelt. Ord och uttryck kan betyda olika beroende på vem som skriver dem, och när. I detta fall har det främst varit Lilja som stuckit ut, mer än någon annan. Att sätta honom i samma ideologiska kontext som de övriga behandlade skrifterna har inte varit helt och hållet friktionsfritt.

Skälet till friktionen kan anses bero på att Liljas bakgrund inom det akademiska kan ha påverkat en del, trots att hans avsikt kan anses vara densamma som med de andra verken. Lilja studerade över tio år på universitetet, och förutom botanik läste han bland annat teologi och filosofi. Erfarenheterna får ses som starkt påverkande då han skrev sina botaniska verk, att erfarenheterna ledde till ett mer teoretiskt förhållningssätt. Detta i kontrast till de övriga författare, av vilka flera hade ett mer praktiskt förhållningssätt till ämnet de skrev sina böcker om.

I andra änden av detta arbete kan det kännas som att Lilja inte riktigt passade in i vare sig tidskontexten eller den samhälleliga kontexten som arbetet har behandlat. Hans avsikt att sprida kunskap till större kretsar råder det inget tvivel om, men hans tillvägagångssätt var på samma gång en balansakt mellan det akademiska och det folkliga. Tyvärr kan detta ha blivit hans arbetens akilleshäl: för folklig för det akademiska, men för akademisk för folket. Oavsett så framgår det emellanåt hur vissa av hans utgivningar blivit efterfrågade, ofta genom nyutgåvor, och det torde ses som att de tillfredsställde åtminstone något existerande behov.

Återkoppling till syftet och framtida forskning

Resultatet av denna analys kan ses som tvåfaldigt värdefullt. Dels ger det förståelse kring hur det historiska uttrycket kring ämnet såg ut under den angivna tidsperioden. Detta kan ge en tydligare bild av hur odling som företeelse sågs på under 1800-talet, och vad för anledningar det fanns för att påverka människors utövning av densamma. Dels öppnar den upp för möjlighet att använda samma typ av undersökning, på material från en annan tidsperiod, och på så sätt leda till liknande förståelse för den.

En liknande analys av andra tidsintervaller skulle vara mycket intressant och lärorik. Både tiden innan, under 1700-talet under de första jordbruksreformernas påverkan, men även senare tider hade säkerligen bidragit med värdefulla insikter. Särskilt med tanke på den exponentiellt ökande mängden litteratur som behandlar ämnet. Under 1900-talet skedde dessutom stora samhälleliga förändringar både nationellt och internationellt som säkerligen kom att påverka hur odlingsuppmuntran uttrycktes.

Referenser

Otryckta källor

Ekonomiska museet (u. å.). Räkna ut penningvärdet.

<https://ekonomiskamuseet.se/rakna-ut-penningvardet/> (läst 24 nov 2025).

Göteborgs stadsmuseum (u.å.). Växelundervisningen.

<https://www.skolmuseet.se/vaxelundervisningen.htm> (läst 3 dec 2025).

Nyman, Ludvig (2023). *Folkbildaren: Nils Liljas populärvetenskapliga insats i den romantiska kontexten*. kandidatuppsats, Lunds univ.

<https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/9112898>.

Stockholms universitet (2025). Bergianska trädgården.

<https://www.bergianska.se/enheter/bergianska-tradgarden/om-bergianska-tradgarden> (läst 27 december 2025).

Svensk ordbok (2021). Uppslagsord: bildning.

<https://svenska.se/so/?sok=bildning&pz=4> (läst 29 december 2025).

Tryckta källor

Aftonbladet (1843-01-18). Blomsterfrön och Georginer, 13 januari.

<https://tidningar.kb.se/cwpsdjop3x2kxd3/part/1/page/4?q=%22N.%20Lilja%22> (läst 26 december 2025).

Aftonbladet (1850-02-13). N. Liljas Blomsterfrö- och Gorginhandel. 13 februari.

<https://tidningar.kb.se/r936rg132lm8228/part/1/page/4?q=%22N.%20Lilja%22> (läst 9 december 2025).

Aftonbladet (1860-04-10). Blomsterfrön och Georginer. 10 april.

<https://tidningar.kb.se/1kcg1rqcosqgh79/part/1/page/4?q=%20%22N.%20Lilja%22> (läst 27 december 2025).

Bryman, Alan (2016) *Samhällsvetenskapliga metoder*. 3:e upplagan. Liber.

Ekström, Fredrik August (1855). *Trädgårdsbok för folk-skolan, folkskole-lärare och allmoge*. Nordstedt och söner.

Eneroth, Olof (1857). *Trädgårdsbok för allmogen*. Eget förlag.

Eneroth, Olof (1860). *Trädgårdsbok för allmogen*. 3:e upplagan. Norstedt och söner.

Erikson, Georg (1950). Uppslagsord: Fredrik August Ekström. I: *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=15917> (läst 19 nov 2025).

Eriksson, Gunnar (1969). *Romantikens världsbild – speglad i 1800-talets svenska vetenskap*. Wahlström & Widstrand.

Flinck, Maria (1996). *Tusen år i trädgården*. 2:a upplagan. Rabén Prisma.

Franzén, Olle (1987–1989). Uppslagsord: J Daniel A Müller. I: *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=8596> (läst 9 december 2025).

Franzén, Olle (1982–1984). Uppslagsord: Anders Lundström. I: *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=9894> (läst 28 december 2025).

- Franzén, Olle (1980–1981). Uppslagsord: Erik Lindgren. I: *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/SBL/Presentation.aspx?id=10555> (läst 28 december 2025).
- Fredriksson, Viktor (red.) (1942). *Svenska folkskolans historia*, Albert Bonniers förlag.
- Fries, R. E. (1923). Uppslagsord: Bergiänska stiftelsen. I: *Nordisk familjebok*. <https://runeberg.org/nfdb/o848.html> (läst 10 december 2025).
- Gadd, Carl-Johan (2000). *Det svenska jordbrukets historia*, band 3. Natur och kultur.
- Göteborgsposten* (1863-02-04). Malmöhusläns hush.-sällskap. 4 februari. <https://tidningar.kb.se/zh9m8zb95nvdsnl/part/1/page/2?q=%22N.%20Lilja%22> (läst 9 december 2025).
- Hernlund, H. (1920). Uppslagsord: Uppfostringskommittéer. I: *Nordisk familjebok*. <https://runeberg.org/nfcj/o645.html> (läst 8 dec 2025).
- Lilja, Nils (1838). *Skånes flora*. Gleerup.
- Lilja, Nils (1839). *Flora över Sveriges odlade växter*. Hæggströms förlag.
- Lilja, Nils (1840–43; 1845). *Tidning för trädgårdsskötsel och allmän växtkultur*. Berlingska tryckeriet; Lundbergska tryckeriet.
- Lilja, Nils (1842–43). *Handbok i odlade växternas flora och deras kultur*. P.M. Lindhs förlag.
- Lilja, Nils (1870). *Skånes flora*. 2:a upplagan. Hiertas förlag.
- Lindgren, Erik och Ringius, Lars Adam (1868) *Trädgårdsbok för Norden, omfattande Anvisning till odling af de för nordliga delarne af Sverige och Finland lämpliga matväxter*. Sigrid Flodins förlag.
- Lindström, Pernilla (2021). Norrbottens museum. *Norrbottens trädgårdshistoria – präster och borgare*. <https://kulturmiljonorrbotten.com/tag/lars-adam-ringius/> (läst 15 december 2025).
- Lunds weckoblad* (1840-03-26). Från N. Liljas Adress- och Kommissions-kontor. 26 mars. <https://tidningar.kb.se/dxq4x7pq4zflvr1/part/1/page/4?q=%22N.%20Liljas%22> (läst 27 december 2025).
- Lunds weckoblad* (1844-08-21). Skogsparti och Wauxhall. 21 augusti. <https://tidningar.kb.se/j2v82chv52sz8cb/part/1/page/3?q=N.%20Lilja> (läst 27 december 2025).
- Lundström, Anders (1831). *Handbok i trädgårdsskötseln*. Georg Scheutz' tryckeri.
- Malmö allehanda* (1862-04-30). Notis på framsida. 30 april. <https://tidningar.kb.se/xg8nmbk85n5jltx/part/1/page/1> (läst 24 november 2025).
- Müller, Daniel (1853). *Blomsterskötsel i växthus och boningsrum*. Albert Bonniers förlag.
- Nolin, Catharina (1996). Svenska trädgårdsföreningen 1832–1911. *Bebyggelsehistorisk tidsskrift*. 1996:31–32, s. 149–162.
- Nordisk familjebok* (1920). Uppslagsord: Trädgårdsföreningar. <https://runeberg.org/nfcj/oo89.html> (läst 1 dec 2025).
- Nordisk familjebok* (1951). Uppslagsord: Hushållningssällskap.

<https://runeberg.org/nffj/0354.html> (läst 9 december 2025).
Schmidt, Johann Andreas Friedrich (1849). *Handbok i trädgårdsskötseln*. 2:a upplagan. J. J. Flodins förlag.
Törje, Axel (2008). *Nils Lilja – klockare, botanist, litteratör*. 2:a upplagan. CR konsult.
Wiberg, Albert (1950). Uppslagsord: Pehr Olof Emanuel Eneroth. I: *Svenskt biografiskt lexikon*. <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=16103> (läst 19 nov 2025).
Wennström, Johan Peter (1831). *Handbok i blomsterkulturen för fruntimmer*. Norstedt och söners förlag.

Bilder

Gamlegårdens arkiv. Porträtt av Nils Lilja, 1860-tal. Okänd fotograf. Använd med tillstånd från Gamlegården, Billinge.
Malmö allehanda (1869-04-07). Notis. 7 april.
<https://tidningar.kb.se/n60dc3602l48glm/part/1/page/4?q=N.%20Lilja> (läst 29 december).

Publicering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) deponeras och publiceras i SLU:s elektroniska publiceringsverktyg (Epsilon) i enlighet med utbildningshandbokens kapitel 9 (internt.slu.se/utbildningshandboken). Deponering innebär att registrera arbetet och ladda upp fulltextfilen.

Som student och författare äger du upphovsrätten till ditt arbete. Publiceringen av ditt arbete kan därför inte ske utan ditt godkännande. Du kan godkänna kommande publicering genom att underteckna här nedan. Du kan också ge ditt godkännande till publicering i samband med inlämningen. I bibliotekets nya mall för student-arbeten finns möjlighet att välja om arbetet ska publiceras eller inte.

- Om du kryssar i Ja kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata att bli synliga, sökbara och möjliga att läsa och ladda ned för alla på internet. Om ni är fler än en person som skriver arbetet behöver ni vara överens.
Läs om [SLU:s publiceringsavtal](http://SLU:s_publiceringsavtal) hos biblioteket (slu.se/publiceringsavtal).
- Om du kryssar i Nej kommer endast metadata och abstract att bli synliga och sökbara. Arbetet ska oavsett detta deponeras i Epsilon så att fulltexten (pdf-filen) kan arkiveras elektroniskt, i enlighet med arkivlagen.

Underskrift – publicering

- ☒ JA, jag ger härmed min tillåtelse till att mitt kommande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.
- ☐ NEJ, jag ger inte min tillåtelse att publicera fulltexten av mitt kommande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering. Metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

29 jan -26
Datum

Namnteckning

Namnförtydligande

Ludvig Nyman